

af/1314

Javaslat

*“A hajdúnánási szalmafeldolgozás,
mint tradicionális háziipari tevékenység”*

Magyar Értéktárba történő felvételéhez

Készítette:

Hajdúnánás Város Önkormányzat,
Darócziné Bordás Andrea – Buczkó József

I. A JAVASLATTEVŐ ADATAI

1. A javaslatot benyújtó (személy/intézmény/szervezet/vállalkozás) neve: **Halász János**

2. A javaslatot benyújtó személy vagy a kapcsolattartó személy adatai:

Név: Szikra Dániel Tamás

Telefonszám: 0630/8302858

e-mail cím: szikra.daniel@gmail.com

II. A NEMZETI ÉRTÉK ADATAI

1. A nemzeti érték megnevezése: **A hajdúnánási szalmafonás, mint tradicionális háziipari tevékenység**

2. A nemzeti érték szakterületenkénti kategóriák szerinti besorolása

☐ agrár- és élelmiszergazdaság	☐ egészség és életmód	☐ épített környezet
☒ ipari és műszaki megoldások	☐ kulturális örökség	☐ sport
☐ természeti környezet	☐ turizmus	

3. A nemzeti érték fellelhetőségének helye: **Hajdúnánás**

4. A nemzeti értéket tartalmazó értéktár megnevezése

Hajdú-Bihar Megyei Értéktár

5. A nemzeti érték rövid, szöveges bemutatása, egyedi jellemzőinek és történetének leírása:

„Nánás lakosai arról híresek, hogy itt mint mondják a szopós gyermeken túl a legöregebbik emberig mindenki...szalmakalapot csinál.”

(Csatári Ottó, 1845)

A **hajdúnánási szalmafeldolgozás** legjelentősebb időszaka a 19. század közepétől a 20. század közepéig tartott és máig tartó hatással van a város életére, valamint a magyarországi és az erdélyi szalmafonásra is. A búza szárát felhasználó ipari tevékenység keretében évtizedeken keresztül készültek a szalmakalapok Hajdúnánáson. Az otthon előállított szalmafonatokat eleinte házilag varrták össze, majd a polgári divatban is elterjedő kalapok iránti igény, a megnövekvő kereslet létrehívta a szalmafonásra épülő gyárakat, üzemeket, melyben már jelentős mennyiségű, különböző típusú kalapokat készítettek, legnagyobb mennyiségben a századforduló évtizedeiben. Hajdúnánáson a szalmafonás során létrejövő legfontosabb kész termék, maga a *kalap*, azonban egyéb termékek (pl. *táska, szatyor, papucs, szőnyeg, doboz*) készítésével is kiszolgálták az igényeket. A kalapkötés az ipartörténeti jelentősége mellett számos egyéb kulturális értéket rejt magában (*kézműves hagyomány ápolása, közösségi munka végzése, természetes anyagú termékek előállítás*).

Szalmakalap

A természettel összhangban élő paraszti kultúrában, szinte minden anyag megtalálta felhasználásának helyét, még az oly jelentéktelennek tűnő szalmaszál is. A belőle készült *szalmakalap*, mely a 18. századtól hazánkban eleinte a paraszti világban a férfi nyári viselet részévé vált, jól funkcionáló, olcsó, könnyen javítható fejfedő. A szalmakalap gyártás az ország több részén is megtalálható volt (Hencida, Hajdúböszörmény, a mezőségi Szék, Székelyföld több települése), azonban a háziiparból a gyáriparra válás oly mértékű átalakulása, fejlődése, mint Hajdúnánáson egyik településre sem jellemző.

Szalmafonók, kalapkötők, kalapvarrók

A szalmakalap készítés szóhasználatában különleges szóképek, szóösszetételek jelennek meg.

A „szalmafonó” a kalapkészítés alapanyagát állítja elő, vagyis szalmaszálakból készít szalmaszalagot, úgy hogy a szalmaszálakat (a kalaphoz 7 szálát) egymás mellé hajtogatja, összefűzi (hasonlóan az ostor-, kalács- vagy hajfonathoz). Ez a technika azonban nem a hagyományos fonalkészítéshez, hanem inkább a kosár- illetve a gyékénykötő munkájához hasonlít.

A „kalapkötő” a szalmafonó táji elnevezése. A kalapkötő kifejezésben Hajdúnánáson a „kalap” szó nem a fejfedőt jelenti, hanem annak az alapanyagául szolgáló „fonatot” takarja, tehát aki „megy kalapot kötni” az megy fonatot készíteni pl. esténként a szomszédba, a fonóba.

A „kalapvarró” viszont valóban varrja a kalapot, ugyanis - helyi szóhasználatban - a fonatból (=kalapból) varrja meg a tényleges fejfedőt, vagyis a kalapot.

Eredet

A nánási szalmakalapfonás eredetéről biztosat keveset tudunk. Egyes leírások az 1820-as évek elejére datálják, „amikor is a Napóleoni háborút megjárt obsitos katona Olaszországban tanulta el a szalmafonást és Böszörményből hozta Nánásra, mivel egy darab ideig Böszörményben, Dorogon is foglalatostkodtak vele, azonban állandóan Nánáson honosodott meg.” (Móricz P. 1922.)

1922-ben *Özvegy Gaál Istvánné* (82 éves úrasszony, birtokosnő) és más korosabb nánásiak úgy emlékeznek, akként tudják, hogy több mint 108 éves (tehát 1814 óta) múltja van a bevált szép háziiparnak. (Móricz P. 1922.)

Mindenesetre az első konkrét leírás 1845-ből származik amikor Csatáry Ottó azt írja: „meglepi látvány volt rám nézve: hogy a nép mindenfelől öllel hordta a piacra a szalmakalapot. Nánás lakosai arról híresek, hogy itt mint mondják, a szopós gyereken túl a legöregebbik emberig, mindenki úgynevezett rézkalapot fon szalmából-, azaz: szalmakalapot csinál.” (Csatáry O. 1845.)

Kalapkötés és forgalmazás

A hajdúnánási szalmakalap alapját a jó minőségű búza biztosította. A fonásra alkalmas szalmaszálakat aratás után válogatták ki, kévébe kötötték, majd a padláson tárolták. A fonás ideje az őszi-téli időszak volt. A levelétől, ízektől megtisztított szálakat vastagság szerint válogatták szét. A kalapkötéshez be kellett áztatni, vagyis meg kellett puhítani a szálakat, így váltak alkalmassá a feldolgozásra. Kalaphoz 7 szálát fontak össze kézzel, mely folyamatot egyéb tevékenység mellett (jóságörzés, sétálás, beszélgetés) is tudták végezni. Felhasználásra 50 öl (kb. 70 méter) lapos fonatot kellett készíteni, melyet ezt követően mángoroltak (simítottak) ezáltal válva alkalmassá a

varrásra. A 19. század közepén csak néhány típusú kalapot készítettek a házaknál, vagy a fonókban összegyűlt asszonyok, ám azt olyan ügyesen, hogy 1860-ban a Vasárnapi újságban többször is jelent meg hír a helyi szalmafonásról ekképpen: „Nánáson minden ház szalmakalap műhely volt. A nők ősztől tavaszig kalapot fontak... Nyári napokban zsúfolva van a piac a fehérnép csoportjai által, kik áruikat nyalábokban, vagy tornyokba rakva hordják a karjaikon.” (Vasárnapi Újság, 1860. 39.sz)
Egy Brunner nevű pesti kereskedő „...az itt készült csárdás kalapokból jó csomót vásárolt és rendelt meg. Mivel máshol nem tudják azon szalagból az egész kalapot elkészíteni, hanem ha a feje meg van, a karimát aztán varrják reá. A nánási nők pedig egy szalagból elkészítik az egész kalapot úgy, amint parancsolják.” (Vasárnapi Újság, 1860. 39.sz)

Háziipari és gyáriipari tevékenység

A 19. század második felében a szalagok kalappá formálása, varrása kézzel történt, háziiparos piacra is termelő tevékenységként működött, és termékeik kisebb részét a helyi fogyasztóknak, túlnyomóan helyben viszonteladóknak adták át elárúsításra, vagy igen gyakran vásárokon, piacokon maguk árusították. A szegényebbek megélhetésük kiegészítéseként végezték ezt a munkát. (Magyar Néprajz II.)

Ez a tevékenység olyan keresett lett, hogy 1860-ban már szalmakalap gyárak létesültek, ahol az otthon készített fonatokat dolgozták fel. A sikeres termék, mint divatcikk, ekkorra az úri és polgári viselet részévé kezdett válni, ezáltal megnövelte a szalmakalapok iránti igényt. A gyárak száma jelentősen megnövekedett és a 19. sz. utolsó évtizedeire jelentős kivittel bíró könnyűipari központtá vált a város. A szalmakalap eladásának és szállításának főidénye február-május hónapok voltak. (Igmándy J. NÉ. 1940.) Már az 1890-es években az idényhónapokban naponta 4-8 vasúti kocsit árut szállítottak el. Ennek egy része egyenesen Przemyslbe ment, a többi Debrecenben osztották szét, ment Magyarország minden tartományába, és a Balkánra is. 1890-ig a kalap minden részét kézzel készítették, amikor megjelentek az első szalmakalap varrógépek amelyeket *Sohler István* hozatott Dresdénből a *H. Grossmann* cégtől. Ugyancsak *Sohler* hozatta az első fémsajtót, amivel a kalapokat vasalták (addig kézen, közönséges szabóvasalóval történt a vasalás).

A legjelentősebb iparos

A szalmakalapipart gépiparrá *Sohler István* (szül.: a Szepes vármegyei Stószon, 1855) szervezte át. *Sohler István* Hajdúnánásra kerülve először vaskereskedő lett, majd látva a szalmakalapipar fontos szerepét a város életében, abbahagyta előbbi foglalkozását, gyári alapokra helyezte a szalmakalapipart, azonban fejlődésének legmagasabb fokán is a gyáriipar alapja a háziipar maradt. Móricz P. 1922 A gyártmányok 70-80%-ának anyagát a háziipar készítményei alkották, vagyis a házilag készített és megvásárolt fonatokat dolgozták fel a gépekkel. A gyár, amelyet 1888-ban létesített, az első években 20-30 ezer darabot dolgozott fel évente. Már 1896-ban a millenniumi kiállításon 10 munkással 6 hónapon keresztül dolgozott az iparsarnokban. (Igmándy J. Debreceni Szemle 1940.) A megvásárolt fonatokat eleinte a gyárban dolgozták fel, később kiadták házakhoz a varrógépeket. A gyár évről évre jobban berendezkedett, csakhamar fehérítésre és festésre is külföldi fehérített fonatokat kezdett feldolgozni, amelyeket Angliából, Svájcban és Olaszországból hozatott. Igyekezett piacot is szerezni, így nemcsak Magyarországra, hanem Ausztria minden tartományába, Szerbiába, Romániába, Törökországba, Orosz-Lengyelországba is szállított. Az igények növekedésével *Sohler* igyekezett lépést tartani, betanította a *panamakalap*, a *Girardikalap* készítését is, valamint a házilag készült fonatokat már nem csak kalapokká, hanem papucsokká, szatyrokká, szőnyegekké dolgozták fel. A munkásainak száma 1907-ben 60 gyári és 1200 házi munkás, míg 1914-ben 115 gyári

és 1400 házi munkás volt. A gyár évi termelése 250-300 ezer, a legnagyobb termelése 450.000 darab volt. (Igmándy J. Debreceni Szemle 1940.)

A gyár nagy munkáját mutatják a kitüntetései. Az ipar-, kereskedelemügyi minisztérium az országban 60 szalmakötő tanfolyamot létesített s ezek megszervezésével is *Sohler*t bízták meg.

A gyárak növekedése

Természetesen más kereskedők is rájöttek, hogy a *nánási szalmakalap* jó üzlet, így gombamódra létesültek szalmakalap-gyárak. 1913-ban az üzemek száma 32 volt. A legnagyobb, *Sohler-gyár* mellett, a többiek közül a nagyobbak 20-25, a legkisebbek 2-3 munkást foglalkoztattak. Ebben az esztendőben a városban 450 kalapvarrógépet s 56 sajtót számoltak össze. A gyárakban dolgozó munkások száma megközelítően 250, a bedolgozó munkásoké 3000-3200 volt. Ha tekintetbe vesszük, hogy a szalmakalapipar fuvarosokat, más iparosokat is foglalkoztatott (volt olyan géplakatos, aki kizárólag a varrógépek javításával foglalkozott), akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy Hajdúnánás sajátos ipara a város lakosságából 3200-3500 embernek, a lakosság egyötöd részének megélhetését, ha nem is biztosította, de lényegesen könnyebbé tette. (Igmándy J. Debreceni Szemle 1940)

A kézi munkát háttérbe szorította a varrógépek megjelenése, sőt a kész szalagokat is úgy hozták be a még olcsóbban dolgozó Olaszországból és Svájcból, mert kitűnő fehérítésük révén a kalapok tetszetősebbek lettek. (Móricz P. Magyarország, 1922.) Tehát a gyáripar növekedése, nem azt jelenti, hogy többen foglalkoznak a szalmafonással, hanem a gyárosok külföldről jutányosabban hozták a kalapnak való szalmafonatokat. A szalmafonás a háború alatt rövid ideig újból nekiindult, mivelhogy Kínából és Svájcban át nem lehetett behozni nyers szalmafonat-anyagot.

A nagymértékű fejlődés az 1920-as évekig tartott, amikor Trianon következtében piaci nagy részét elvesztette. Innentől kezdve néha megújulva, átalakulva, szövetkezetté válva az 1960-as évekig tart a feldolgozás, egyre csökkenő mennyiségben és termékválasztékkal.

A hanyatlás időszaka

A II. világháború szintén jelentős törést okozott a szalmaiparnak, ebben az időszakban a hadsereg időnként megrendelőként lépett fel (*szalmaacsizma, papucs készítését kérve*), azonban mind a piac, mind a kereslet jelentősen lecsökkent.

1945 után a gyárakat államosították, a még meglévő eszközöket a megalakuló *Háziipari Szövetkezet* vette át, amely az 1960-as években még gyártott szalma termékeket, azonban egyre csökkenő darabszámban. Egyes időszakokban a divat határozta meg az előállítandó termékcsoportokat (*pl. 1950-60-as években a táskák, strandtáskák és strandkalapok, mőzeskosarak*), azonban az egyre jobban elterjedő műanyagárak fokozatosan kiszorították a piacról.

A 20. század második felében már csak, mint népművészeti jellegű tevékenység maradt fent.

A szalmaipar jelentősége

Az egyszerű szalmaszál feldolgozása gazdasági és társadalmi fellendülést is teremtett a városnak, lehetővé tette az addig csak alomként, takarmányként felhasznált szalmaszál értékesítését, munkát, bért, kiegészítő jövedelmet biztosított a település asszonyainak, fellendítette az áruszállítást, a kereskedelmet, a kapcsolódni tudó iparosok munkáját. A háziiparból gyáripari szintre emelt kalapkészítés a gazdasági haszon mellett ismertté tette a települést, és a belőle élő emberek és családtagjaik is általa nyitottabbá válhattak a világra. Ugyanakkor a fonatok otthoni munkavégzése alkalmat teremtett a közösségi tevékenységekre is hisz mind a *fonókban*, és a *tanyázókban* lehetőséget nyújtott a

munka melletti beszélgetésekre, mesélésekre, udvarlásokra is.

A fentieket összegezve elmondhatjuk, *ez a tevékenység tette Hajdúnánást az „Aranyszalma városává”.*

Hajdúnánás Város jelenlegi Polgármestere, *Szólláth Tibor* is kiemelt hangsúlyt fordít a szalmafonás kultúrájának megőrzése mellett arra, hogy a szalmafonás „*ma is élő hagyomány*” legyen a településen, a tevékenység jelen, s jövő generációk számára történő átörökítésére komoly és szisztematikus gyakorlatot alakított ki a városban. Olyannyira komoly figyelmet szentel ennek a folyamatnak, hogy 2014-ben írott szakdolgozatában is külön fejezet foglalkozik ezzel a területtel. *Új kezdet* címmel következzen most ebből a tudományos munkából egy részlet értékes adalékként a szalmafonás jelene és jövője kapcsán, a nemzeti érték történetével foglalkozó rész méltó lezárásaként:

„A szalmaipar újjáélesztése”

A szalmafonásnak közel 200 éves múltja van Hajdúnánáson, de sajnos jelenlegi helyzete korántsem tükrözi, hogy ez a foglalatosság milyen jelentős szerepet töltött be a város gazdasági életében és az itt élő emberek mindennapjaiban. Bár egyre többen úgy vélték, hamarosan kihal ez a mesterség a városban, hiszen a fiatalabb nemzedékek tagjai már nem foglalkoznak vele, a város vezetése felismerte, hogy tudatos munkával megmenthető, jövője biztosítható, a szalmatárgyak újra meghatározó termékei lehetnek Hajdúnánásnak, s a mesterség újjáélesztése pedig újra megélhetést vagy kiegészítő jövedelmet biztosíthat az itt élő családok egy részének. Ezért az önkormányzat szervezésében és integrálásával, valamint azoknak az asszonyoknak a közreműködésével, akik a mesterséget jól ismerik, hiszen gyermekként kezdték el annak elsajátítását, majd éveken keresztül gyakorolták azt, és tudományukat szeretnék továbbörökíteni, a közfoglalkoztatás keretein belül igyekeznek újjáéleszteni a városban a szalmafeldolgozást. Hiszen ugyanúgy, mint 150-200 évvel ezelőtt, két alapvető feltétele van: az elegendő munkaerő illetve a jó minőségű szalma alapanyag. Ezek közül ma már csak az egyik, a munkaerő állt rendelkezésre, ezért az alapanyagot, vagyis a megfelelő szalmát be kellett szerezni. Erre 2012- ben Kőrispatakon találtunk rá. Szócs Lajos és fia segítségével már ősszel el is vetettük az általuk „Csoré búzának” nevezett ősi búzafajtát. Jó barátokra leltünk székely barátainkban, akik elmesélték, hogy a Kőrispataki legendárium szerint „egy nánási asszony tanította meg neki a 19. század közepén a szalmafonást”.

Mint azt a közfoglalkoztatást bemutató fejezetemben már bővebben kifejtettem, 2014 májusától indul a Helyi sajátosságokra épülő közfoglalkoztatás 2014. programelem, melynek keretében a helyi kismesterségek, többek között a szalmafonás hagyományait elevenítjük fel, és építjük be újra a város közösségének életébe. A tervek szerint ebben a folyamatban az önkormányzat integrátori szerepet tölt be, s a több mint 100 éves hagyományoknak megfelelően egyrészt felvásárolja a szalmafonatokat, amelyeket a programhoz csatlakozó személyek készítenek el, másrészt a közfoglalkoztatási program e szegmensében részt vevő dolgozók szintén szalmafonatokat is készítenek, valamint azokat a felvásárolt alapanyagokkal együtt fel is dolgozzák különböző ajándéktárgyakká és használati cikkeké.

A városvezetés reményei szerint a városba látogató turisták a 2014. évben már újra nánási szalmatermékeket vihetnek ajándékba magukkal.

A szalmaipar újjáélesztése a következő hatásokat eredményezi Hajdúnánáson:

*a helyi hagyományok újjáélesztése, ezáltal a helyi identitástudat erősítése,
a város turisztikai vonzerejének növekedése,
a helyi termékek választékának bővülése,
az alacsony iskolai végzettségű, illetve a szakképzetlen (főleg) női munkaerő
munkaerőpiaci integrációja és reintegrációja,
a „bedolgozás” lehetőségének biztosításával a kisgyermekes szülők „családbarát”
foglalkoztatásának megvalósulása,
az önfoglalkoztatás elősegítése,
megélhetés, illetve kiegészítő jövedelem biztosítása a programban résztvevők számára.”*

6. Indoklás az értéktárba történő felvétel mellett:

A kalapkötés, a kalapvarrás és szalmatárgy készítés Hajdúnánás városnak közel 200 éves hagyománya. Jelentős befolyással volt a település gazdasági életére, ugyanakkor megőrizte a kézműves mesterségek titkait is, melyet évszázadokon keresztül művelt és művel az emberiség. Ez a tevékenység a múltban hatással volt számtalan településre is, hiszen a kereskedelem mellett sok helyen (pl. Erdélyben) tanították meg a nánási asszonyok a fonást, ezáltal segítve a helyieket is jövedelemhez. A tudás szerencsére nem veszett el, megtalálható a róla szóló leírásokban, az összegyűjtött múzeumi tudásanyagban és kiállításban, az idős emberek recens ismeretében, a népi iparművész, Népművészet Mestere címet viselő alkotó munkáiban és az újabb, 21. századi kihívásokra válaszoló, létrejövő szalmafonó munkaprogramban is, mely ismét gyártja a szalmatárgyakat ma már turisztikai jelleggel. A város szalmához való kötődését, a hagyományhoz való hűségét jelzik a jelenben a szalmához kapcsolódó elnevezések is (Aranyszalma Alkotóház, Szalmakalap citera együttes, Szalmaszálak – apró citerások, Aranyszalma Gyógycentrum).

Ennek a speciális iparnak a múltja, ipartörténeti jelentősége, kuriozitása, valamint a jelenhez jól illeszkedő üzenete, környezetbarát, ökológiai szemléletű hasznosítása alkalmassá és igazán méltóvá teszik a magyar nemzeti értékpiramisba való bekerülésre.

A fentiek alapján a Hajdúnánási Értéktár Bizottság mellékelt határozat alapján beemelte a helyi értékeit őrző Települési Értéktárba a hajdúnánási szalmafeldolgozást, mint helyi háziipari kulturális örökséget az ipari és műszaki megoldások kategóriában, később pedig felvételt nyert a Hajdú-Bihar Megyei értéktárba.

7. A nemzeti értékkel kapcsolatos információt megjelenítő források listája (bibliográfia, honlapok, multimédiás források):

1. Aranszalma Alkotóház és Galéria
<http://www.thematic-routes.eu/latnivalo/129/> (2015. január 15.)
2. BALASSA Iván – ORTUTAY Gyula
1980 Magyar néprajz. Békéscsaba
3. BARCSA János
1900 Hajdu-Nánás és a hajduk történelme. Hajdu-Nánás
4. BUCZKÓ József
2001 A hajdúnánási római katolikus egyház története. Hajdúnánás
5. CSATÁRY Ottó
1845 Uti emléklapok 1845-ről. In: Életképek. 1845. 6.k.
6. CSONTOS Gábor
1975 A nánási szalmaipar. Hajdúnánás
7. DARÓCZINÉ Bordás Andrea
2008 A szalmafonás és kései képviselője Hajdúnánáson - szakdolgozat. Debrecen
8. DOMANOVSKY György
1981 A magyar nép díszítőművészete. Budapest
9. DOMONKOS Ottó – NAGYBÁKAY Péter
1991 Magyar Néprajz II. Budapest
10. FÜZES Endre – KISBÁN Eszter
1997 Magyar Néprajz IV., Budapest
11. GROMAGÉZÁNÉ – NAGY Judit
2008 Mi volt az ONCSA? In.: Rigó Tamásné (szerk.): Nánási Kalendárium. Hajdúnánás, 114-124.
12. Hajdúnánás kézművesei – RESZEGINÉ Nagy Mária
<http://www.hajdunanas.hu/kezmuveseink/index.php?page=ReszeginaNagyMária> (2015. január 15.)
13. IGMÁNDY József
1940 A hajdúnánási szalmakalapipar gazdasági jelentősége és jövője
14. Debreceni Szemle 1940. 224-227
1940 A hajdúnánási szalmakalapipar. NÉ XXXII. 64–78.
1940 A hajdúnánási szalmakalapipar. Néprajzi értesítő. 1940. 64-78.
15. KOVÁCS Judit
1992 Kalászfogatok a magyar Mezőgazdasági Múzeum gyűjteményében (Egy hagyomány újjászületése) Klny. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közl. 1992-94. 355-368.
16. Körispatak
<http://www.slideshare.net/netdjw/korispatak-szcs-lszl-a-szalmakalap-ksztse> (2015. január 15.)
17. KOVÁTS Zoltán
1973 A népesség. In.: Rácz István (szerk.): Hajdúnánás története. Hajdúnánás 33-81
18. MÓDY György
1973 A faluteleptülés külső kerete a honfoglalás utáni első századokig. In.: Rácz István (szerk.): Hajdúnánás története. Hajdúnánás
- Móricz Pál
1922 A nánási szalmakalap utja. Magyarország. 1922. július 9. vasárnap
19. NAGY Imre

- 1942 A hatósági segítőmunka a szalmaiparban Nép és családvédelem, 2.
- 20.N. **SZABÓ** Magdolna
2005 A szalmafonó háziipar helyzete a Kárpát-medencében a 19. század végén és a 20. század elején. In.: Bági Anikó – Berkes Katalin - Elter András - Nobilis Júlia (szerk.): Parasztélet, kultúra, adaptáció. Budapest
- 21.N. **SZABÓ** Magdolna
2007 Ahol gyárak épültek a hagyományos tudásra. Adatok a hajdúnánási szalmakalap-ipar történetéhez A Debreceni Déri Múzeum Évkönyve LXX.
22. N. **SZABÓ** Magdolna
2008 Doktori disszertáció (phd)tézisei: Szalmakötőháziipar Erdélyben. Szeged-Budapest. Hozzáférés: doktori.btk.elte.hu/folk/szabomagdolna/tezis.pdf (2015.01.15)
23. **OLÁH** József
1973 Ipar, kereskedelem. In.: **RÁCZ** István (szerk.): Hajdúnánás története. Hajdúnánás, 209–247.
24. **OROSZ** István
1973 Mezőgazdasági termelés és agrártársadalom. In.: Rác István (szerk.): Hajdúnánás története. Hajdúnánás, 1973.
25. **ÖTVÖS** Róza
1965 A hajdúnánási szalmaipar szakszókincse – dolgozat. Nyíregyháza
26. **RADICS** Kálmán
2007 A Hajdúhét népszerű rendezvényei 1937-ben. In.: **RIGÓ** Tamásné (szerk.): Nánási Kalendárium. Hajdúnánás, 232-235.
27. **RÁCZ** István
1973 A város történetének kutatásáról In.: uő.: Hajdúnánás története. Hajdúnánás, 1973.
1973 Jobbágyi alávetettség - Hajdúvárosi szabadság. In.: uő.: Hajdúnánás története. Hajdúnánás, 1973. 21.
28. **RÁTH** Károly
1898 A háziipar. In.: Matlekovics 1896–1898: VIII.
29. **SZAKÁCSI** János
1943 Tiszántúli Gazda Kalendárium az 1943. évre szerk: Szakácsi János 192-194
30. Szalmakötés szócikk
<http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/4-1481.html> (2015.01.15), **SZILÁGYI** Miklós
2001. Magyar Néprajz II., Budapest
32. **SZÓLLÁTH** Tibor: Helyi gazdaságfejlesztés Hajdúnánáson, 2014.
33. **SZÖLLÖSI** Gyula
1972 Hajdú-Bihar műemlékei, irodalmi emlékhelyei, népművészete. Debrecen
34. **TÜSKÉS** Tünde – **SÜLLYE** Károlyné Boros Klára
2000 Szalmaország. Törökszentmiklós
35. **TÜSKÉS** Tünde
Szalmababák, kalásztündérek. Pécs
36. **UJVÁRY** Zoltán
1964 A magyar agrárritusok zoomorf démonaihoz. Műveltség és Hagyomány, szerk: Gunda Béla, 129-152
37. **VARGA** Géza dr.
1882 Hajdúmegye leírása. Debrecen, 212.

III.

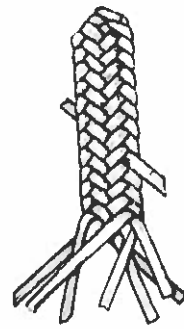
MELLÉKLETEK

1. Az értéktárba felvételre javasolt nemzeti érték fényképe vagy audiovizuális-dokumentációja:

A szalma szedése

A hetes fonat

Kalapok

Kalapok egy Sohler katalógusban

A Sohler gyár épülete

A Hornstein gyár fejléces papírja

Szatyor készítése

*Részlet a „Kalapkötők nyomában”
állandó kiállításból*

Az Aranyszalma Alkotóház

Szabóné Mezei Etelka büszkén mutatta meg a Móricz Pál Városi Könyvtár helytörténeti részét is ékesítő, gyönyörű, mai készítésű darabokat, melyek elevenen őrzik ma is a hagyományt: a képen gyékényből font szakajt, nagy tálaló és táska látható

A hajdúnánási múzeum helytörténeti gyűjteménye gazdag és reprezentatív anyagot őriz a hajdúnánási szalmafonás emlékeiről

A világszerte híres nánási szalmakalap típusok variációs skálája

A nánásiak életét átható tevékenység, a szalmafonás már a 19. századi kordokumentumokban is komoly figyelmet kapott

„Valahára beérvén a messzi sikon csucskos tornyával folytonosan előttünk lebegő Nánásra, ezt is csak olyan fecskéfészeknek találtam, mint más magyar mezővárost. Meglepő látvány volt rámnézve, hogy a nép mindenfelől öllel hordta a piacra a szalmakalapot. Nánás lakosai arról híresek, hogy itt mint mondják a szopós gyermekén túl a legöregebbik emberig mindenki ...szalmakalapot csinál. „
Csatári Ottó 1845.

Hajdúnánáson a szalmakalap-készítés kialakulásának pontos idejét nem ismerjük, azonban a 19. század végére jelentős iparrá fejlődött. Ez a tevékenység kiegészítő jövedelemhez juttatta a lakosság szegényebb rétegeit. A kalap alapanyaga a kézzel készített *fonat*, melyet „*kalap*”-nak neveztek.

A „*kalaphótés*” kifejezés a fonatok elkészítését, a szálak fonását jelentette. Az őszi mezőgazdasági munkák befejezésével vette kezdetét a *tisztítás, válogatás*. A szálakat ízekre szedték, a görcsöket késsel levágták. Az ízekről lehúzták a levélhüvelyt és szétválogatták.

Vastagsága szerint legrövidebb háromféle osztályozták: *vastag, közép-*

Kedveltek a társas munkát. A hosszú téli esteken - az első világháború előtt - a megázott szalmát a falba göngyöltve a hónapok alatt a falra akasztották a *fonóba*. Majdnem mindenki otthon volt fonóház. Ott este a maguk szalmáját kötötték, a hatodikon a fonó tulajdonosának dolgoztak a fűtés és világítás fejében. A fűtés rendszeren este 7 óra tájban érkezték, amikortól kezdve a fiatalok tamburaszóra táncolt és különböző paraszti játékokat játszott.

„Szalmakalap, lement a nap, setit az ég, pájnia ték.
Legények, haza kell man menni.”

hangzott el a falter szájából, amikor este 9 óra tájban bekapogott a fonóba. Az első világháború után a *tanyázás* vált általánossá, ahol három-négy család járt össze a téli esteken szalmát kötni.

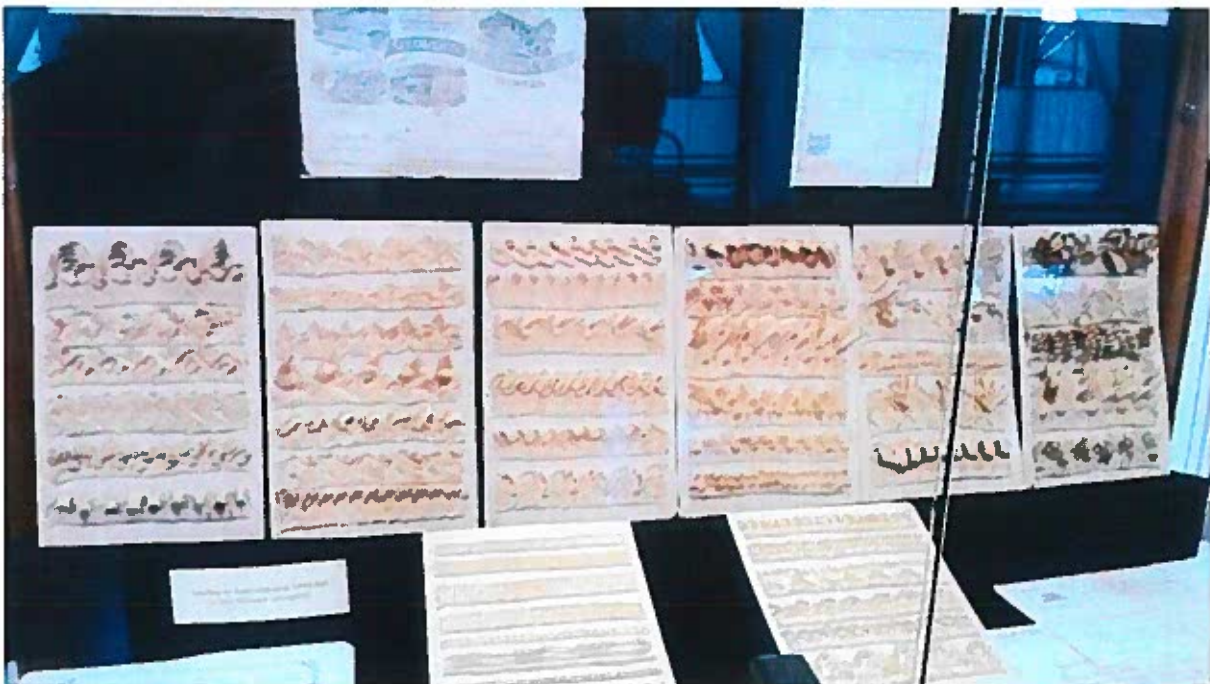
Arató koszorú

A muzeális értéket képviselő, gyönyörű szalmatáskák ma is tetszetős, akár viselhető remekek

Kalapdíszítő fonatok mintalapjai a 20. század elejéről

Szalmafonat fűzése kereten

A „Hajdúnánási diákok a Kendereskertben” című projekt kedves fotói is érzékletesen tükrözik a komoly és szisztematikus gyakorlatot a hagyomány jövő generációja felé történő „átörökítésére”

*A ma is „élő hagyomány”, a hajdúnánási szalmafonás mindennapi életet kísérő és ékesítő
praktikus és szép darabjai :*

dísz tárgyak, ajándéktárgyak, mindennapi használati tárgyak szalmából

2. A Htv. 1. § (1) bekezdés j) pontjának való megfelelést valószínűsítő dokumentumok,
támogató és ajánló levelek:

K i v o n a t:

a Hajdúnánási Települési Értéktár Bizottság 2015. január 28-án - szerdán - de. 7,45 órai kezdettel megtartott *n y i l v á n o s* üléséről készült jegyzőkönyvből:

11/2015. (I. 28.) számú TÉBH Határozat

A Hajdúnánási Települési Értéktár Bizottság elfogadta az ipari és műszaki megoldások nemzeti érték szakterülete szerinti besorolású „hajdúnánási szalmafeldolgozás, mint tradicionális háziipari tevékenység” felvételét a **Települési Értéktárba.**

Felelős: Szólláth Tibor elnök

Határidő: azonnal

kmft.

Szólláth Tibor
elnök

K i v o n a t:

a Hajdúnánási Települési Értéktár Bizottság 2015. január 28-án - szerdán - de. 7,45 órai kezdettel megtartott *n y i l v á n o s* üléséről készült jegyzőkönyvből:

12/2015. (I. 28.) számú TÉBH Határozat

A Hajdúnánási Települési Értéktár Bizottság úgy határoz, hogy benyújtja javaslatát a „*hajdúnánási szalmafeldolgozás, mint tradicionális háziipari tevékenység*” a Hajdú-Bihar Megyei Értéktárba történő felvételéhez.

Felkéri az elnököt, hogy a hajdúnánási szalmafeldolgozás, mint tradicionális háziipari tevékenység a Települési Értéktárba történő felvételéről, a javaslat előkészítéséről és a szükséges intézkedések megtételéről gondoskodjon.

Felelős: Szólláth Tibor elnök

Határidő: folyamatos

kmft.

Szólláth Tibor
elnök

Szakvélemény

A HAJDÚNÁNÁSI SZALMAFELDOLGOZÁS MINT TRADICIONÁLIS HÁZIIPARI TEVÉKENYSÉG Hajdú-Bihar Megyei Értéktárba történő felvételéhez

Ahogy a történeti adatokkal alaposan alátámasztott pályázati anyag is bizonyítja, a 19. század második felétől egészen a 20. század derekáig, de az államosítást követő szövetkezeti időszakban is a szalma feldolgozása koronként változó üzemformában ugyan, de mindevéig meghatározó jegye, mondhatni *ikonikus tevékenységi formája* volt a város kultúrájának. Utazók, tudósítók, költők, újságírók a legkülönbözőbb formában emlékeztek meg a hajdúváros köznapi arculatának elengedhetetlen részét képező sajátos kézműves tevékenységről. Gazdaságtörténészek, statisztikusok számadatai támasztják alá, hogy az említett korokban a szalmafonás az egyéb iránt főként mezőgazdaságból élők családok ezreit juttatta kiegészítő jövedelemhez.

A 19. századtól a szalmakalapot a parasztság főként a nyári mezei munkához viselte, de európai mintákra finomított darabjai a polgári öltözet részeként még a 20. század első felében is megtartották jelentős szerepüket.

A szalmafeldolgozás a tiszántúli régióban meglehetősen nagy hagyománnyal rendelkezett. Biharban Hencida és Gáborján, a Hajdúságban Hajdúnánás és Hajdúböszörmény jártak elől, de a 19. század végétől a történelmi Magyarország legjelentősebb szalmaipari központjává Hajdúnánás fejlődött, míg az említett többi településen a tevékenység megmaradt a kezdetleges formáinál, vagy teljesen elszorvadt. A gyárakból kikerülő finomabb szalmakalapok a polgári és úri öltözködésekben hódítottak, melyek előállításához többnyire a nagy múlttal rendelkező szalmakötők, parasztasszonyok, leányok télen – a mezőgazdasági munka szünetében – végzett kézi munkája szolgáltatva a kellő alapanyagot.

Hajdúnánás kiterjedt határán óriási legelők, szántók, szőlőskert osztoztak. Fényes Elek Magyarország geographiai szótára című 1851-es nagyszabású vállalkozásában írja a hajdúkról: *„A büszke hajdú a legutóbbi időkhöz méltatlannak tartotta magához, hogy iparral, vagy éppen kereskedéssel foglalkozzék. [...] Házi-iparról alig lehet szólni, még a régebben szorgalmasan űzött fonást és szövést is elhagyták már a nők [...] mindössze Nánáson és Böszörményben virágzik egy figyelmet érdemlő házi-iparág: a szalmakalap fonás”*.

Néhány évtizeddel később a szalmakalap-készítés virágkora a Felvidékről idetelepedett vaskereskedő, Sohler István tevékenységével kezdődött, de mint ismeretes, ettől

jóval korábbra tehető a szalma kézi megmunkálásával kapcsolatos ismeretek. A szalmafonás kezdeteiről legendák, 19. század közepi sajtóhíradások számolnak be, hiteles adatokat azonban erre vonatkozóan ma sem ismerünk. A korai szakaszban kézzel, gépi segédeszközök nélkül készült szalmakalapokat maguk a háziiparosok vitték a környező piacokra, vásárokbá, s leginkább a földművelő nép igényeihez igazították a kézzel varrt kalapokat. A háziipar keretei között végzett munkából – a szalma alapanyag megtermelésén át a fonástól a varrásig – a család minden tagja kivette részét.

A Debreceni Kereskedelmi és Iparkamara 1879-es jelentése szerint csak néhány településen tulajdonító nagyobb jelentőség a szalmakalap háziiparnak. A kamara felmérése szerint „finomabb fonadékok előállításával *Hajdúnánáson* a lakosság nagy része, *Hencidán* az egész falu foglalkozik. *Hajdúhözsörményben*, *Konyáron* és *Debrecenben* számos családnak biztosít keresetet. A kalapok ára száz darabonként 8-15 forint. Az összes forgalom *Hajdúnánáson* évente 30-35 ezer, *Hencidán* 10-12 ezer forintra tehető.” (Magyar Országos Levéltár dokumentumaiból, K168- 1881-9-321) A termelékenység növeléséhez és a szalmakalapok piacképessé tételéhez szükséges nyersanyag finomítási eljárásai ekkor még nincsenek gyakorlatban.

Az 1896-os millennium alkalmából kiadott *Magyar háziipar törzskönyve* 65 olyan községet említ szalmafonás-t tárgyaló fejezetében, ahol főként szalmakalapot készítenek. A felmérés szerint községenként van, ahol 2000 család is foglalkozott vele, legtöbben *Hajdúnánáson*.

A hajdúnánási szalmafeldolgozás 20. század első felében jellemző állapotát Igmándy József beható kutatásai rögzítették. Amellett, hogy a szalmakalaposság legendákba nyúló eredetét keresi, ismerteti a fonás menetét, a kalapvarrás eszközeit, értékeli a forradalmi számító gépesítés hatásait, az iparosság kialakulásának körülményeit, a kereskedelem útjait. Érzékletesen ír a szalmafonás közösségi alkalmairól, illetve áttekintéséből a szalmafeldolgozás társadalmi hasznára is következtetni enged.

A háziiparosok hagyományos tudására épülő, szélesebb polgári réteget ellátó, külföldi piacokra is termelő vidéki gyárak az 1800-as évek végére *Hajdúnánáson* épültek fel (Sohler, Herbst, Kattler, Meskó, Szender, Glück, stb. hogy az imertebbeket említsük). A komolyabb gépesítettséggel rendelkező üzemek egyszerre több száz munkást, gőzgépeket alkalmaztak, ugyanakkor ezerszám foglalkoztattak szalmafonat előállításával foglalkozó bedolgozó háziiparosokat. *Hajdúnánáson* ez idő tájt mindössze három gőzmalom és egy gőzeséplőgép működik még. A térségben a gyáripár meglehetősen fejletlen volt ebben az időszakban, a kézműipar túlnyomó többsége volt jellemző. Gombamód szaporodtak a kalapok gyártását

kiszolgáló, nyersanyag előállításával, festéssel, fehérítéssel foglalkozó kisebb-nagyobb üzemek, melyek jórészt a kiváló minőségű, helyben termesztett búza- és rozsszalmára, ill. a nánási nép tradicionális tudására és szolgálomára alapozták gazdasági tevékenységüket.

Sohler István évekig tanulta Drezdában és Párizsban a szalma fehérítését, festését és a kalap varrását. Korszerű gőzgépekkel, hidraulikus présgépekkel, *Grossmann*-márkájú varrógépekkel szereli fel modern szalmakalapgyárát. Egész pontosan négy lóerejű gőzgépe, húsz varrógépe, két hengerszéke és négy, a kalapok formára préseléséhez való hidraulikus vasalógépe van. Már ekkor átlag 50-60 embert foglalkoztat. Termékei követték az európai kalapdivat változásait. A Sohler-gyár gyermekkalapjai közismertek voltak, nevéhez fűződik a divatos női kalapok gyártásának helyi meghonosítása. Műhelyében mindvégig a háziipar jelentette a gyártás alapjait, portékái alapanyagának, a fonatoknak 70-80%-át a kézimunka produkálta. Termelése a legjobb években elérte a 450 ezer darabot, de máskor is felül volt a 200 ezren. A finomabb fonatokból a kefedőbb női-, férfi- és gyermekkalapokat varrtak, de a tömegtermelés előtti, régies típusú, durvább fonatok sem mentek veszendőbe, ezekből szőnyegek, papucskok, szatyrok készültek, amik a 20. sz. derekán egyre keresettebb cikkek lettek. A debreceni Déri Múzeum egy egész csokorra való szalmafonatot őriz, amelyek Sohler István gyárából származnak, és Hujdúnánáson készültek a 19-20. század fordulóján. Ezek a fonatok és néhány mintalap maradtak, a szalmaipar virágkorából származó nyersanyagok, feltehetően egyedüli tárgyi emlékei. Sohler különösen figyelt arra, hogy a szalma feldolgozásának és a kalap készítésének minden mozzanata helyben készüljön. A Sohler-gyár a helyi, de állíthatjuk, az ország szalmaiparának legreprezentatívabb műhelye volt s ezt a pozícióját évtizedeken át képes volt tartani. Minden bizonnyal ennek volt köszönhető, hogy a kormány az ő gyári segédletével, felajánlott gépi felszereléseivel és kiküldött alkalmazottainak közreműködésével szervezett több ízben, több székelyföldi szalmafonó településen a helyben már régtől fogva gyakorolt háziipar fejlesztési irányait célzó eredményes tanfolyamokat az 1890-es évek közepén. (A nagy hagyományokkal rendelkező hujdúnánási szalmafonó ismeretek később a második bécsi döntés alkalmával - az észak-erdélyi területek visszacsatolásával - kerültek újra előtérbe, amikor a korábbihoz hasonló céllal újra felhukkannak a város „szalmatanítói” egy-egy székelyföldi településen.)

A trianoni területvesztéssel a híres szalmafeldolgozó ipar piaci kapcsolatainak jelentős része is eltűnt, a kereskedelmet az új határvonások tovább nehezítették. A háziipar és gyáripar virágkorában jellemző állapota soha nem tért vissza. Az az utolsó döfést a zsidótörvények, majd a háború és a szocialista átszervezés jelentette.

Utóbb, az államosítás utáni szövetkezeti korszakról mesél Csontos Gábor kismonográfiája (A nánási szalmaipar. Hajdúnánás, 1975), amely a régi alapokon továbbfejlődő, a modern kor igényeihez igazodó termékskáláról, a bedolgozó- és szövetkezeti termelés munkamódszereiről, felvevőpiacokról, eredményekről számol be.

A háziipari szövetkezet elsovadásával a régi termelési formák ugyan végleg eltűntek, az emlékezet és a hagyományok hiteles módon, felújított formában, népművészeti produktumokban, alkotói pályázatokban, népművészeti és helytörténeti kiállításokban őrzik és öröklítik tovább a tradicionális háziipar emlékét.

A közösség feladata rendszeresen gondoskodni a felnövekvő nemzedék számára arról, hogy saját hagyományait újra és újra elmesélje, felelevenítse, „visszatanítsa”. A város múltjáról, jelenéről és jövőjéről való gondolkodás egyik meghatározó és megkerülhetetlen helyi értéke a hajdúváros gazdaságát és kultúráját egykoron meghatározó és napjainkban is ható szalmafeldolgozó háziipari tevékenység.

Összeállította:

dr. Szabó Magdolna

néprajzkutató, muzeológus

Budapest, 2015. január 20.

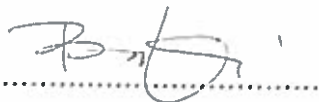
- 3. *A javaslathoz csatolt saját készítésű fényképek és filmek felhasználására vonatkozó hozzájáruló nyilatkozat:***

Nyilatkozat

Alulírott Buczkó József, a hajdúnánási Móricz Pál Városi Könyvtár és Helytörténeti Gyűjtemény igazgatója hozzájárulok a Hajdúnánás Város Önkormányzata által a Hajdú-Bihar Megyei Értéktár felé benyújtott, általam és Darócziné Bordás Andrea által összeállított „A hajdúnánási szalmafeldolgozás, mint tradicionális háziipari tevékenység” című pályázati anyaghoz mellékelt fényképek felhasználásához.

Hajdúnánás, 2015. január 28.

P.h.:

Buczkó József
Móricz Pál Városi Könyvtár
és Helytörténeti Gyűjtemény igazgatója

Szakmai vélemény a „hajdúnánási szalmafeldolgozás mint háziipari tevékenység” Magyar Értéktárba való felvételéhez

A tradicionális helyi háziipari tevékenységek a paraszti tárgykultúra szinte egészét átfogó népi kézművesség fogalomkörével mutatnak jelentős átfedést. A helyi adottságok, a helyben fellelhető alapanyagok jelentős mértékben befolyással vannak arra, hogy egy adott térségben milyen termékek készülnek, milyen anyagok feldolgozásának alakul ki helyi gyakorlata.

A Kárpát-medencében a magyarság és az itt élő népek körében széles körben elterjedt volt azoknak a nyersanyagoknak a felhasználása, amelyeket fonással lehetett hasznosítani, a fonás alkalmazásával belőlük termékeket: viseleti darabokat, használati tárgyakat előállítani. Ilyen anyagok voltak a természetben talált növények, mint fűzfa vagy a nyírfa, amelyeknek vesszőiből lehetett fonással termékeket készíteni, vagy a vízjárta területeken a nád, a sás, a gyékény biztosított fonásra alkalmas nyersanyagot. Más jellegű, szintén a természetben előforduló nyersanyag volt egyes vidékeken a tapló, amelyre szintén kiterjedt háziipari ágazat épült. A természetben előforduló növények is adtak ilyen alapanyagot, elsősorban a növényeknek azon részei, amelyek az adott növény természetének mintegy melléktermékei voltak. Ezek közé a munkák közé tartozott egészen a legutóbbi időkig a csuhéfonás, amely a kukorica megjelenését követően igen népszerű és elterjedt tevékenységgé vált. A természetben előforduló növények révén nyert alapanyagok közé tartozik a szalma is, amelyből elsősorban fonással, kötéssel számos használatra alkalmas tárgyat lehet előállítani.

Ezek és más, hasonló tevékenységek több helyen már feledésbe merültek, de számos ország és régió a tradicionális kultúrához tartozó értéknek sokat tesz újjáélesztésük, megőrzésük, felelevenítésük érdekében. Térségünkben, megyénkben hasonló módon fontos, hogy ezeket a technikákat, helyi háziipari tevékenységi formákat megőrizzük és értéknek kezeljük.

A gabona szárából font használati tárgyak készítése Európa népeinek körében sok évszázadra visszavezethető. Ehhez már az aratásnál, az aratást követő gyűjtésnél és a cséplésnél is külön eljárásokra volt szükség. A témának a magyar és a nemzetközi néprajztudományban és az ipartörténetben kiterjedt szakirodalma van.

A szalmafeldolgozás – hasonlóan a vessző- vagy gyékénymunkákhoz – elsősorban olyan vidékeken kapott nagyobb jelentőséget, ahol a fő mezőgazdasági tevékenységek mellett erre is szükség volt a megélhetés biztosításához. Ezen háziipari tevékenységek társadalmi bázisát elsősorban a szegényebb rétegek alkották. A különböző háziiparok, így a szalmafeldolgozás is lehettek inkább csak a csendesebb, téli hónapokban űzött, így némi hasznot hozó munkatevékenységek, de bizonyos rétegek egész évben, háziipari szinten gyakorolták.

A szalmafeldolgozás elsősorban olyan tájainkon rendelkezik nagyobb hagyománnyal, amelyek vízben szegények voltak. Találunk ilyen területeket a Dunántúlon, Erdélyben, ilyen volt az Alföldön a Hajdúság és a Nyírség. A hajdúsági és a bihari térség szalmafeldolgozásában jelentős hagyományt tudhat magáénak Hencida, Gáborján, ahol a 19. századból Osváth Pál leírása szerint a szalmakalapok kötése szép jövedelmet jelentett, valamint Böszörmény és Nánás. Nánáson Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára leírása szerint (1851) abban az időben – más hajdú településekkel ellentétben – virágzott a szalmakalap fonás. Korabeli adatok (Takács Ede, 1860.) szerint a nánási szalmakalapok a párizsi kiállításon is szerepeltek. A szakmafonás termékei, különösen a szalmakalapok készítése, a kalapokkal való vásárolás, piacozás, az értékesítéssel járó feladatok végzése egész családoknak adott munkát, megélhetést. A termékek között a kalapok mellett más rendeltetésűek is megjelentek: szatyrok, papucskok, szőnyegek.

A 19. század utolsó harmadától Hajdúnánás a szalmafeldolgozás országos szinten is legjelentősebb központjává, igazi fellegettségévé vált. Az 1870-es évektől megjelentek itt a szalmakalap varrására alkalmas gépek, valamint a kalapsajtók, a termékeket előállító, sok embert foglalkoztató üzemek. Az ezt követő időszak pedig a hatalmas fellendülés időszaka volt. Az Osztrák-Magyar Monarchia számos vidékére szállítottak, emellett külföldre is nagy mennyiségben: Lengyelországtól Oroszországon át egészen a balkáni országokig kedvelt terméknek számítottak a nánási szalmakalapok.

Amellett, hogy számos piacra, százezres tételben gyártották és szállították a szalmakalapokat, az új gépekkel is a hagyományos módon, házilag készített szalmafonatokat dolgozták fel, és az egyre nagyobb méreteket öltő gyártás során is megőrizték a hagyományos előállítás számos elemét. A témával foglalkozó Magyar Márta etnográfus muzeológus

fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy „a szalmakalápipar azonban fejlődésének legmagasabb fokán is háziipar maradt, hiszen a gyárban a házilag készített szalmafonatokat dolgozták fel a gépek segítségével.” Ez a kettősség biztosította később a szalmafeldolgozásnak a hanyatlás utáni továbbélését is.

A hajdúnánási szalmakalap gyártás néhány évtizedes virágkorát a trianoni határok meghúzásának köszönhető piacvesztés következményeként is a hanyatlás éveit követték, majd a 20. század második felében – nem utolsó sorban a gabonatermesztés technológiai változásainak köszönhetően – a hagyományos formájában megszűnt. A szövetkezeti időszak már más, a kor igényeihez alkalmazkodó termékszerkezetről szól. A hagyományos szalmafeldolgozás és a korábban virágzó gyártás emléke azonban – múzeumokban őrzött és a családoknál még meglévő tárgyak formájában, valamint az élő emlékezet útján – az ezredfordulót követően is fennmaradt. Ez az emléktárgy pedig alkalmas arra, hogy regionális szinten megőrzésre érdemes értéként tartsuk számon, és hogy figyelmet fordítsunk arra is, hogy lehetőleg autentikus formában adjuk tovább a következő nemzedékek számára.

Megállapítható, adatokkal igazolható tehát, hogy Hajdúnánás fejlődésében a szalmafeldolgozás több évszázadra visszavehetően jelen volt, és voltak időszakok is, amikor ez az ágazat országos és nemzetközi piacokra termelve rendkívül jelentős szerepet játszott. Helyi és regionális jelentőségén túl nagy hatást gyakorolt más térségek szakmafeldolgozó háziiparának fejlődésére, és Hajdúnánás nevét – a virágkorában évi több százezer szalmakalap előállítására révén – országszerte ismertté tette.

Fontos körülmény, hogy a helyi önkormányzat kezdeményezésére és támogatásával a szalmafeldolgozást az elmúlt fél évtizedben újjáélesztették. Ennek eredményeként Hajdúnánáson mára már ismét többen foglalkoznak ezzel a tevékenységgel, amelyet a hagyományos formában és technológiával, magas színvonalon gyakorolnak.

A hajdúnánási szalmafeldolgozásnak háziipari tevékenységként a Magyar Értéktárba való felvételét a fenti érvek alapján igen melegen javaslom.

Debrecen, 2020. január 26.

Bartha Elek

egyetemi tanár, az MTA doktora